

Ivan Podrobnik:

Vragov eksperiment.

Gospod Jezeršek je prišel v zadrege, strašne zadrege. In sicer v denarne zadrege, izvirajoče iz njegovega javnega, gospodarskega delovanja.

Bog ve, da ni nameraval nič slabega: da se je stvar posrečila, imeli bi bili ljudje lepe zasluzke, on pa bi za sebe ne bil zahteval nič več, nego mu je prihtkalo po poštenih trgovskih načelih, ali pa še toliko ne; toda v zadnjem hipu se je cel posel tako bedasto zveržil, da ga ni mogel več razmotati in da so se vsi računi zmešali. A treba jih je bilo urediti in sicer nemudoma!

Pet tisoč kron bi bilo dovolj, samo pet tisoč, samo kje jih dobiti? Lahko bi stvar odkrito povedal na pristojnem mestu in bili bi mu pomagali. In tega se res ni plašil, da bi bil moral potem po malem vračati in da bi se mu bilo treba vočigled njegovih pičlih dohodkov za nedogleden čas odreči vsake udobnosti; ali zavedal se je, da bi bila s tem odrezana tudi njegova karijera: vrgli bi ga v kak zakoten kraj in njegov brezdvomni organizatorični talent bi bil najbrže za vedno pokopan. In tega ob svoji navdušenosti za stvar ne bi bil mogel prenesti, trdno uverjen predvsem, da bi ta škoda javnemu blagru ne bila v nikakem razmerju s skoro neznatnim povodom.

Ne, ta pot mu je bila zaprta. Prijatelj, ki bi se bili mogli zanj izložiti za tako vsoto, ni imel in se je tudi stresel že ob sami misli, da bi se moral pred kom toliko ponižati. In končno bi tako prišla cela stvar morda na še veliko nelepši način na dan, nego da jo sam odkrito pove.

„Ali denar do pondeljka moram imeti, pa naj se samemu vragu zapišem!“ je zastokal, ko je že peto skoro popolnoma prečuto noč stopal po svoji sobi gor in dol.

No, komaj da je te besede izustil, že se mu je noga sama ustavila. „Vragu se zapišem . . .“ so se zategnile njegove misli. Srce se je prestrašilo, ustavilo, a usta so besede še enkrat ponovile.

Hm . . . misel sama je pregreha . . . Da stori, bil bi težek greh . . . Ampak nazadnje . . . saj ni še rečeno, da se z vragom mora res tudi spajdašiti, ako ga pokliče . . . In da ga premaga, da ostane trden na vse sladke obljube, ki mu jih bo oni za tako ceno

brezdvomno stavil, da postavi s tako sijajnim uspehom svojo krepost takorekoč na poskušnjo, — zasluga bi ne bila manjša od pregrehe in odpuščanje takorekoč za petami . . .

Boril se je še štiri dni sem, štiri dni tja, teden je šel s težkimi, nerodnimi, enakomernimi, ali ah, le s prehitrimi koraki h kraju: tif: torek, taf: sreda, tif: četrtek, taf: petek — — — stoj! še jutri in nedelja, a v pondeljek so tu in vse bo izgubljeno!

In v petek zvečer se je odločil . . . Rekel je, da ima nujni posel in je odšel v društvene prostore, kjer je zaprl vsa vrata za seboj. Zastrl je z največjo pazljivostjo vsa okna, ugasnil luč, prižgal sveče, se ogledal še enkrat, ali so odstranjene vse svete reči, in je odprl na visokem, črnem, v tej poltemi katafalku še najbolj podobnem pisalnem stojalu ogromno črno vezano knjigo: kalamon. In začel je z nekoliko podrgetavajočim polglasom čitati strašno zakletev, s krajcem pogleda pa je čakal, odkod se prikaže: iz kota, skozi zaprto okno, skozi prislonjena vrata?

Kar naenkrat, — ni bil še na sredi precej dolge in z veliko natančnostjo, spretnostjo, skoraj bi rekli tudi spoštljivostjo, seveda v vse druge svrhe sestavljene formule, — zunaj pred vrati rahel šum, nato tih plehak hehet in diskretno trkanje na vrata.

„Že dovolj, že dovolj, prečastiti, ne trudite se dalje!“

In že stoji tik pred pisalnikom visok, nekoliko preveč tenak gospod v črnem dolgem salonu, s črnimi rokavicami na rokah, s trdim klobukom v levici in malim kovčgom v desnici. Oči so mu bistre, smejejo se prej dobrodušno nego kaj drugega, usta so tanka, da, a dosti prijetna in brada ni nič bolj špičasta nego jo nosi nadučitelj Peter Jedvešček iz sosednjega Škrilja. Sploh se Jezeršku zdi, da i cela postava, a posebno tudi glas došleca nemalo spominja na tega njegovega največjega protivnika. In edino to bi bilo moglo kaziti dober vtisk, ki ga je došlec nanj napravil, tem bolj, ker vragu človek že lahko pripisuje zmožnost, da bi si bil mogel izbrati kako manj netaktno obliko za svoje utelešenje. Jezeršek je previdno potegnil tudi malo zraka v nosnice, ali o onem duhu po žveplu, o katerem govore ljudje, ki so videli v svojem življenju vse prej nego vraga, ni bilo ne duha ne sluha.

„Tako hitro!“ je vzkliknil Jezeršek bolj nehote nego hote.

„He, he!“ se je zopet zahehetal došlec tako naravno, da je Jezeršek za hip zadvomil, ali ni njegov protivnik, vražji kakor je bil, na kak način zavohal njegove namene, se nekoliko prešemil ter se prišel norčevat iz njega. Ali ne, bil je res vrag in je nada-

ljeval: „He, he, gospod kaplan, niso več časi, da bi se človek (prav res: človek! je rekel) pustil dolgo časa prositi, — nazadnje se mi še premislite ob ti nepotrebno dolgi molitvici. Ali dovolite pred vsem, da malo odložim!“

Jezeršek je vljudno prejel za stol, toda oni je odkimal. „Hvala! Pojdiva rajši k mizi in prenesite še sveče tja!“ je rekel ter je stopil hitro, — in prav nič ni šepal, — k občirni mizi, kjer je porinil spretno nekoliko aktov vstran, da je bilo več prostora. In potem je počasi slekel rokavice ter začel jemati s svojimi finimi rokami iz kovčega: najprej srednje veliko škatljo, ki jo je dal na oni kraj mize; potem čisto novo pero na črnem ročniku („S tem bom podpisal!“ je spoznal Jezeršek), potem svetel operacijski nožič („S tem mi bo žile odprl!“ se je stresel); potem malo stekleničico („O, kolika obzirnost: karbol za desinficiranje rezila!“) in končno veliko polo žoltega pergamentnega papirja, že vso popisano s prelepo pisavo in vso okrašeno z drznimi arabeskami. Pogodba! kontrakt! In že vse izdelano in pripravljeno za podpis, kakor da je prišel notar z naročenim aktom!“ . . .

Jezeršek je molčal in gledal; a naenkrat mu je bilo, kakor da ga noge več prav ne držijo in že je sedel na stolu za seboj. Došlec se je lahko priklonil, kakor da vidi v tem dovoljenje, da tudi on sede, ter se je udobno zleknil v občiren stol pred pisalno mizo.

„Stvar bi bila torej v redu, a treba je, da vam pogodbo vseeno še prečitam,“ se je zdajci oglasil. Kaplan bi bil stavil, da zdaj notarja Ovsenjaka oponaša, ko je prihajal legalizirat podpise novoizbranih članov načelstva.

Ali mogoče ravno radi tega se je Jezeršku tudi naenkrat zadelo, da se vsa stvar vrši povsem človeško, skoro niti toliko svečano ne, kakor je znal to napraviti Ovsenjaka, in to mu je dalo pogum, da je z nepričakovano odločnostjo onega ustavil:

„Ne zamerite, gospod, ali zdi se mi vendar potrebno, da se predvsem sporazumeva, kaj hočete vi in kaj hočem jaz; potem šele bomo morebiti pogodbo pisali in podpisovali ali pa ne. Tako na primer . . .“

Zopet se je zasmel nadučitelj Jedvešček, vrag ga vzemi! Zasmel se je in je rekel: „Na primer, vi mi nočete odstopiti svoje duše? Pa vem jaz to, brate, vem vse, kaj bi vi hoteli ali ne hoteli. In se povsem zlagam z vami. Niti ne maram jaz vaše duše. Edino, kar zahtevam kot protiuglu je to, da postaneva prijatelja, ali preciznejše: da nehate biti moj sovražnik! S tem je povedano vse!“

Kaplan ga je debelo gledal.

„Kaj je res tako težko umeti?“ se je oni zopet zahehetal. „Moj neprijatelj prenehate biti, razumete! Zakaž, doslej ste mi bili to, le priznajte, he-he. Sicer pa je bila to vaša dolžnost, takorekoč vaša obrt . . .“

„Ali s tem postanem vendar obenem tudi . . .“ je zajecjal Jezeršek in se je ustavil.

„S tem da postanete obenem tudi neprijatelj svojega najvišjega gospoda hočete reči? Ker se dvema gospodoma ne more služiti? Alaj, alaj, vi me še niti od daleč ne razumete! Jaz vendar ne zahtevam, da postanete moj prijatelj ali celo moj služabnik. Prav treba mi je! Ne, vi nehate samo slabo o meni govoriti, nehate hujskati proti meni, da, pravzaprav samo to: nehate se me spominjati, kratkomalo me ne poznate več, za vas me ni niti na svetu niti — — ne, saj me zdaj menda razumete? Ali hočete, da govoriva malo bolj filozofski? Evo: O, sinko moj, v vsem vašem govorjenju, torej tudi pridiganju, v vsem vašem dejanju in nehanju se izloči samo pojem sovraštva, ostane vam pa še celo brezkončno polje ljubezni. O, sinko moj, ali ni to prevzvišena misel, da bodo odslej lili iz vašega mladega srca žarki same čiste milosrčnosti?“ (Jezeršku je kri zastala: koga pa zdaj kopira, nesramnež? Ali ni bil to očetovski glas, ki mu je dajal zadnja navodila, predno je stopil na trnjevo pot svojega vzvišenega poklica?) „Ali niste naravnost zavidanja vredni, da vam tuja roka, od katere ste najmanje mogli to pričakovati, takorekoč plot pred noge postavi, da boste ob njem hodeč uprav morali najti pot, ki vas nekoč privede v večno kraljestvo miru in sprave? In kaj zahteva ta roka za to? O, ne ljubezni, ne hvaležnosti, samo male obzirnosti, malo dobrohotnega spomina, malo prijaznega sočutja . . .“

Glas je postajal mehkejši in mehkejši in je nazadnje ugasnil kakor dušica na olju. Kaplanu pa je postajalo bolj in bolj nerodno. Pa ne, da bi bil lopov postal sentimentalen? Pa ne, da bi ga hotel okaniti na ta način?

Toda že ga je zbudil zopet oni plehki smeh. „Ali čemu neki toliko blebečem, saj boste itak podpisali. Samo še glavne pogoje vam moram povedati. Prvo je, da najina pogodba velja samo za deset let. Vidite, da sem kulanten. Nazadnje bi vam utegnila stvar vendar malo škodovati pri vaši karijeri; radi mene pa postanete lahko kanonik ali še več. In po desetih letih imate zopet vso svobodo in si te časti s svojo novo vnemo zaslužite, kakor se vam bo zdelo. Druga prevažna točka pa je ta, da vas opozorim na posle-

dice, ako bi poskusili obveznosti, ki vam jih najina pogodba nalaga, prekršiti.“

„Da, uprav to sem hotel že sam reči,“ ga je Jezeršek prekinil, boječ se, da bi ne pozabil: „Omenili ste prej, da vas ne smem niti omeniti več. Ali vse molitve, vse . . .“

„Aha, vi mislite one: »V peklensko brezdno pahni, amen!« In tako dalje?“ se je oni zasmel. „O, to brez skrbi, to mi prav nič ne škoduje. Le molite vi vaše molitvice in govorite vse, kar je o meni slabega pisano! Razumite: reproducirajte, kolikor vas volja, samo producirati za teh deset let na mojo škodo ne smete ničesar več.“

„Da . . . ali dovolite: ali se ta moja omejitev nanaša samo na vas, ali tudi na vaše . . . na vaše prijatelje . . . Recimo — ob volitvah . . .“

Vrag se je iz vsega srca zasmel. „O, le nikakega obzira! Od tistih svojih prijateljev na splošno nimam bogve koliko, oziroma pri volitvah pravzaprav profitiram več ali maj na vse strani. Samo pazite, da mene ne imenujete, mene in mojega doma . . . Toda, pustiva podrobnosti, ker sicer nikdar ne končava. Držite se prej vam navedenega pravila in niti ne boste mogli pogrešiti. Sicer vem, da ne boste dali mnogo na moje besede, a zatrjujem vam vseeno, da vam pojde izvrševanje najine pogodbe bolj izpod rok, nego si sami mislite. Skoro bi vam mogel dati besedo, da nihče niti opazi ne, da ste se posebno spremenili. Ne verjamete, kako je svet glup, in ob vašem sijajnem govorniškem daru in vaši splošni spretnosti vam bo igrača ukaniti ga, kolikor bo sploh potreba. Povejte mi rajši, koliko vam je treba? Pet tisoč ne? Pa to je itak vseeno! Evo, tu je denar!“

Vzel je iz listnice prgišče orehovega listja in je malo pomešal. In zdajci se je zableščal kupček suhih zlatov pred kaplanovimi očmi. Ali oni je mešal dalje in kupček je rastel in rastel. „Pet tisoč . . . deset . . . petnajst . . .“ so merile kaplanove široko odprte oči in šepetale njegove blede ustnice.

„Tako!“ je rekel končno oni in je porinil kupček bliže.

Jezeršek se je stresel. Ali hladna pamet ga ni zapustila in je rekel:

„Denar je gotovo lep; ali tudi če bi podpisal in vzel, bi moral opomniti, da bi želel vsaj nekaj papirja vmes.“

„O, tudi na to sem mislil,“ se je zasmel oni. „Razumem: ako bi zdaj v teh časih začeli plačevati v samem zlatu, bi ljudje

mislili, da izdajate že zadnje svoje prihranke, ali pa bi vas še zaprli, češ da ste do zdaj skrivali zaklad. O, tudi na to sem mislil. Zato pa sem vzel to s seboj," je rekel in je vzel oni mali zabojček s konca mize ter izmotal iz papirja mal ličen aparat, na zunaj čisto enak običajnim obtežnikom za spise. „Vidite, to je mali strojček, ki vam napravi papirnatega denarja, kolikor boste hoteli. Evo,“ — vzel je polo belega papirja, jo razrezal v osem koščkov ter položil drugega za drugim v aparat in vsakokrat je izvlekel prelep tisočak ali stotak iz njega. Ali opozarjam vas: samo do četrť milijona aparat deluje, ker bi drugače trpel denarni kurz in tega svojega divnega orožja si ne smem pustiti krhati. In zdaj še svarilo, s katerim sem že prej začel, pa ste me prekinili: kakor hitro se vedoma in hotoma pregrešite proti pogodbi, vas ne bom hodil na to šele opozarjat, — v kar se pa obvezujem za slučaje, kjer se nevede in pomotoma zadenete ob njo, — ne bom vas hodil opozarjat, nego v tem trenutku opazijo državni organi, da bankovci iz tega aparata niso tiskani na pravem papirju, in teden pozneje vas drži policija za vrat. In s tem sem vam povedal vse, česar vam je treba. Blagovolite samo še prečitati, ako ne izvolite, da vam prečitam jaz, in potem podpišemo.“

Jezeršek je počasi vzel dokument v roke in je počasi in pazljivo čital. No, stalo je notri samo to, kar je že vedel. Vprašal bi bil sicer še to in ono, a zavedal se je, da bi bilo to bolj le brbljanje, zakaj na vse si je mogel odgovoriti z glavnimi, že pojasnjenimi načeli. Hm, in vendar, — kake bodo posledice, kako se izpremeni njegovo življenje, kako se izpremeni on sam? Ali na vse to ni bilo mogoče naprej videti in končno tudi ni bilo vzroka, da bi se preveč pomišljal: ostane mu celo polje ljubezni, Bog sam, ostane mu duša, tako bedast ne bo, da bi pogodbo vedoma lomil; v dvomljivih slučajih ga pride oni posvarit, s tolikim denarjem se da napraviti čudeže dobrega, in vse skupaj je le na deset let. A vrhu tega se mu vsaj za teh deset let ni treba bati smrti, — vrag že ve, kaj dela.

„Podpišem!“ je rekel trdno.

„No, vidite,“ se je nasmehnil oni. In vzel je počasi rezilce, se je ž njim dotaknil svoje levice na zapestju, vjel je na pero kapljico krvi ter stegnil pisalo Jezerškn. „Vi ste mogoče mislili, da načnemo vas, he-he? Ne, moja kri je že bolja in bolje drži; boste videli, čez deset let, ko raztrževa dokument, bo podpis tako rdeč, kakor je danes. Prosim, podpišite!“

In Jezeršek je podpisal.

„Hvala“, je rekel oni in je vstal. Počasi je spravil vse stvari, razen denarnega aparata, nazaj v kovčeg, ga je vzel v levico in klobuk v desnico ter se je priklonil. Jezeršek mu je nehote prožil desnico, a oni se je le še enkrat priklonil in je rekel s tenkim nasmeškom: „Vaša roka in moja ne gresta skupaj. Sicer pa ostaneva vseeno lahko prijatelja. Želim vam vso srečo in dovolj pameti, da bi nikdar ne obžalovali te ure. Na svidenje!“

Do vrat so se slišali njegovi koraki, potem naenkrat nič več.

Jezeršek se je stresel. Pogled mu je padel na denar. Naglo ga je vrgel v blagajno, spravil aparat v žep in je skoro bežal proti domu. Zdaj šele ga je bilo groza in zdelo se mu je, da se ne bo upal po noči nikdar več v uradne prostore.

*

Drugi dan je bila sobota in Jezeršek se je moral pripravljati na pridigo. Silno je bil radoveden, kako jo bo spravil v sklad s svojo pogodbo. Ali kakor dober omen se mu je zdelo, da je govoril evangelij jutrišnje nedelje ravno o usmiljenem samaritanu. In sestavil si je z nenavadno hitrostjo prelep govor o ljubezni do bližnjega; in celo njemu nepričakovano lepe misli in besede so se mu kar same ponujale. In vrhu vsega je slučaj hotel, da ga je župnik naprosil, naj ima on veliko mašo ob desetih, sam pa da radi prehlada opravi jutranjo božjo službo brez pridige.

In tako je stopil Jezeršek na prižnico in je pričel. Na koru je zapazil nadučitelja Jedveščka, ki je prihajal često sem iz svoje vasi; a to ga je le še bolj podžgalo, kakor da bi hotel onemu pokazati, kaj zna, ako ga je volja. In po maši se mu je Jedvešček celo pridružil, — bila sta oba olikana človeka ter sta kljub vsemu nasprotstvu skoro prijateljsko občevala in se rada dražila.

„Ali veste, gospod kaplan, da niste še nikdar tako lepo govorili?“ ga je pozdravil Jedvešček in v očeh se mu je videla odkritosrčnost. „Da, naravnost rečem, da lepšega cerkvenega govora sploh še nisem slišal. Samo da bi to žlahtno vince, ki ste ga danes točili, res tudi sami pili, — pa brez zamere, gospod kaplan, he-he!“

Jezeršku bi bila zadnja opazka v prejšnjih časih najmanj pokvarila zadovoljnost, ki jo je občutil ob vsakem novem priznanju njegovega govorniškega daru; danes se je pohvale skoro prestrašil. Ali ne gleda satanovo kopito iz nje? Ako začnejo biti taki zadovoljni ž njim . . . Ali pokazati tega ni hotel in obrnil je rajši na šalo ter je smeje se odgovoril:

„Kar se tega tiče, se lahko brez skrbi zvalite v prvi jarek; ako pridem mimo, vas samaritansko izvlečem ven!“

„Hvala lepa. Mislim si lahko, pod kakimi pogoji. Ostanem že rajši na cesti.“

Popoldne je Jezeršek delal do pozne noči, in ko je drugi dan gospod iz mesta končal revizijo, mu je ves vesel stisnil roko.

„To se vedno iznova vidi, s kakimi nasprotniki imamo posla,“ je vzkliknil. „Zdaj vam že lahko povem, gospod kaplan, da smo po raznih znakih pričakovali skoro poloma vašega društva. Ali mesto deficita kar desettisoč prebitka, to je divno! Gospod kaplan, omenil sem vam pa ono stvar bolj radi tega, da jim zdaj pošteno posvetite. To morate popisati, pa seveda vse vi sami, ker tako noben drug ne zna.“

Ali kakor bi bil Jezeršek to prej z največjim veseljem storil, — zdaj ga je ob revizorjevih besedah obšel neprijeten občutek . . . Pomislil je le za hip, a že je videl: kakor bi stvar obrnil, bi se lahko okrenila, da bi se pokazala vsaj kakor nekako omalovaževanje pogodbe . . . In to namreč že tretji dan . . . Sicer bi se že dalo izogniti . . . ali vseeno — rajši ne . . . res ne! . . .

„Ne, gospod revizor, sam ne morem . . . Rekel bi kdo, pa bil tudi najboljši prijatelj, da sam sebe hvalim. In nazadnje sem storil le svojo dolžnost . . . Ako imam nekaj talenta za te posle, — saj se je tudi pričakovalo to od mene . . . Ne, kar vi ali pa kdo drugi napravite; ali prosim vas, da pri tem moje osebe niti ne omenjate več, nego je absolutno potrebno. In najrajši bi, da članek ni polemičen, nego kolikor mogoče stvarno poročilo. To tudi veliko bolj imponira,“ je počasi pristavil.

Revizor ga je malo začudeno pogledal, ali silil ni več vanj, tako odločno je bil oni odrekel.

Čisti dobiček, kolikor ga je bilo v tamen odločenega, je Jezeršek razdelil med potrebne župljane popolnoma po načelih nepriustranosti. Silil ga je v to čuden občutek, kakor da bo njegov sopogodnik tako bolj zadovoljen . . . Da, ne samo ob ti, nego tudi ob raznih drugih prilikah mu je bilo, kakor da onega ne sme čisto prezreti; in dasi se je popolnoma jasno zavedal, da te stvari nimajo s pogodbo pravzaprav ničesar opraviti, zgodilo se mu je samo, da je iz omenjene obzirnosti napravil ravno nasprotno od tega, kar je običaval prej, ker . . . no, ker ni bilo dvoma, da so bila vsa njegova prejšnja dejanja hotoma in nehotoma naperjena naravnost proti onemu, pa je bilo že to dovolj vzroka, da zdaj ne sme biti več

tako . . . Zakaj, ne samo, da bi Jezeršek onega ne bil mogel več sovražiti, — niti ne z onim prejšnjim imaginarnim, takorekoč platonskim sovraštvom (ah, saj se tudi nam najbolj gorečim vernikom ne posreči, da bi hudobnega duha le na pol tako živo sovražili, kakor žalibog znamo sovražiti svoje mejaše, svoje konkurente, svoje zasmehovalce in druge svoje protivnike!) — Jezeršek je čutil naravnost neko simpatijo, vdanost do njega, pa bodisi tudi samo iz človeškega, popoluoma subjektivnega stališča, kakor v političnem življenju nasprotnega kandidata lahko spoštujemo in radi vidimo, a ga vseeno ljuto pobijamo. Priznati je moral, da mu oni ne samo ni napravil nič hudega, nego — in to ne le glede na njega takratno zadrego, — nego da mu je naravnost šele omogočil, da je mogel storiti dobrega, kolikor je hotel.

In trosil je Jezeršek dobrote okrog sebe z obema rokama. Ali ne dal Bog, da se je v ta namen le dotaknil skrivnostnega aparata. Ne, kolikor je bilo denarja oni večer že izdelanega, ga je sicer uporabil, a natanko ga je preštel in sklenil je, da ga bo vsega nadomestil iz tekočih dobičkov. Saj pa tudi ni bilo treba, da bi se bil zatekel k onemu vendar-le ne baš častnemu vrelcu: prejšnje zabrede so ga bile izučile in roka se mu je bila izurila, da skoro že ni mogel več napačno prijeti. In dobiček se je sam od sebe kopičil, da je mogel Jezeršek ob vsi svoji velikodušnosti in radodarnosti že prve mesece naložiti precejšen znesek na odplačilo onega „posojila“ . . . Zakaj hotel je, da vsaj po desetih letih lahko poreče sopogodniku: „Evo, ni enega tvojega vinarja ni več med denarjem.“

Pozabil pa, kakor rečeno, ni niti za hip, kdo ga je spravil na to novo pot. In ker je mogel ob ti poti neprestano lajšati srca, brisati solze, lečiti rane, je na vse ugovore očitajočega glasu v sebi odgovarjal, da pregreha ne more biti pretežka, ko nosi toliko prelepega sadu.

In to novo življenje mu je nudilo tudi preveč udobnosti, da bi bil mogel odkritosrčno obžalovati njegov izvor. Srca vse srenje so se ga bila zdaj oklenila in vse ga je ubogalo. In to ne samo iz strahu, kakor je bil prej večkrat zdaj z malo nezadovoljnosti, zdaj z malo hudobnega zadoščenja opazil, nego iz resnične vdanosti in hvaležnosti. In tudi nasprotniki so ga z radostjo srečavali, da so njih voditelji preplašeno posegali vmes in rotili pristaše, naj se ga pazijo in ogibajo. Ali sklicevati so se mogli pri tem samo na prejšnje kaplanovo življenje; in čim bolj se je to prejšnje življenje umikalo v prošlost, tem manj so ta sklicevanja pomagala. Da, celo

ti voditelji sami so začeli že omahovati in vsaj sami med seboj so bili že davno edini, da je kaplan Jezeršek „pravzaprav čeden dečko“. In ker so bile tega mnenja tudi ženske že davno, a so morale pred soprogi, brati in očeti markirati ogorčenost nad njegovo „zbesnelostjo“, česar pa zdaj oni sami niso trdili več, se je dogodilo kar samo od sebe, da je elegantni kaplan obedoval zdaj pri tej, zdaj pri oni obitelji v bližnjem mestecu, ako ga je pot „slučajno nanesla tja“. In to se je ponavljalo vedno pogosteje . . . Zakaj Jezeršek, sam gosposki sin, je občutil šele zdaj, kako je bil prej pogrešal fine gosposke družbe, in skoro se je čudil samemu sebe, kako se je mogel toliko časa zadovoljiti s samimi kmeti.

Ali kadar se je vračal na svojem lahkem vozičku sedeč po beli, ravni cesti proti domu, iz same rahle razburjenosti z bičem igrajoč po svetlem konjičkovem hrbtu, v sebi še enkrat svoje in druge lepe tovarišije posrečene dovtipe uživajoč, ko je bila vsa njegova duša, ah, kakor ta lepa pokrajina vsa vedra in solnčna, vsa pisana in zelena, a nad njo tupatam kakor meglice-ovčice daleč, daleč, komaj še vidno, tupatam, prijazna glavica, — pa se je dvignil naenkrat nad obzorje kakor grd zmaj črn oblak in iz njega je padla debela, grenka kaplja spoznanja, da vse to ni prav in da ne bo dobro končalo . . .

Da ne bo dobro končalo, ker se nekateri njegovih sobratov že zdaj zgledujejo nad njim in nad to čudno izpremembo njegovega življenja; pa ga bodo nekega dne osumili še više gori, da je popustil od svoje gorečnosti in se pajdaši z elementi, ki se z njim za dalj časa ne sme pajdašiti železo, ki hoče ostati vroče. In bodo to ohlajeno železo nekega dne zavili v kos papirja, ki se mu pravi dekret, ter ga poslali popolnoma na hlad.

Ali tolažiti se je mogel, da se mu tega vsaj za prvi čas še ni bilo resno bati: zavedal se je, da vsaj pri prihodnjih volitvah, ko bo gotovo še v tem kraju, — in ako bi ga pozneje premestili, ustvari si enako pozicijo drugod, — daj vsaj ob ti generalni poskušnji lahko tako nastopi, da mu ne bo treba v nemar staviti niti enega obzira na pogodbo, a bo uspeh vendar tak, da mu ga bodo morali priznati gori do višnjevega prestola: brez le ene žal besede nasprotnikom razprostre lahko roke ter poreče ljudem: „Sodite me po mojih delih, in ne bo se vam težko odločiti za stranko, v katere imenu sem dovršil to delo!“ In občutil je z globoko zadovoljnostjo, da pojdejo z njim ne samo njegovi dosedanji privrženci, nego da ta sama njegova beseda izpodbije glinaste noge tudi protivnim ma-

likom samim. In ker bo uspeh popoln, ga nihče po pripomočkih niti vprašal ne bo . . .

Kar se tiče točke, da ne bo dobro končalo, se je torej že še lahko pomiril. Teže pa mu je ležala na duši misel, da ni prav, kar počenja; ali bolje: da ni potrebno, da to počenja; da je torej ne-spametno, da se izpostavlja pa makar še tako neznatnim nevarnostim; še bolj pa, da ni potrebno, da gazi v sebi svoja najplemenitejša stremljenja . . . Zakaj zavedal se je, ako pojde tako naprej, postane iz njega mrtev človek, mlačen duhovnik, luč pod mernikom . . .

In ali je res pogodba poveznila mernik čez njegovo ognjevito in zato tudi bojvito naravo, ali mu je pogodba res zvezala po delu hrepeneče roke, res ustrupila ostro rezilo njegovega jezika? . . . Ne in ne! Bistro in jasno je bilo rečeno, da se ima ogibati samo direktnih napadov proti sopogodniku, — na vse druge strani mu je svoboden razmah. Odkod torej naenkrat to mrtvilo, ta topost, to varanje samega sebe, da to življenje veliko bolj odgovarja njegovemu ustroju, to slepljenje, da mu je res toliko na tej oblizani družbi, v korenu vendar gnili in puhli. Več nego na tem sicer okornem, a v vse globine tako zdravem in jedrem narodu? Odkod vsa ta mefistofelska sofistika, — ali mu jo nazadnje oni izvennaravnim potom vdihuje? . . .

Ali ne, tega ni mogel priznati: ta izprememba je morala imeti popolnoma naravne psihološke vzroke . . . Zakaj drugače bi bilo ravno tako naravno, da prizna mesto podzemskih takorekoč nadzemske vplive: izgubo milosti božje . . . In tega ni hotel, ni mogel, ni bilo treba priznati! Ali je prodal dušo, ali se je odrekel le eni črtici najvišjega povelja: „Ljubi Boga čez vse in svojega bližnjega kakor samega sebe!“ Ali ni započel in izvršil cele akcije takrat v stanju največje stiske in razburjenosti, ko človek že po posvetnih zakonih takorekoč ni več odgovoren za svoja dejanja? . . . Sicer pa je vso to zadevo že uredil tudi z Bogom in s svojo vestjo . . .

Toda, kje so, kje so potem pravi vzroki? Premišljeval je sem, premišljeval je tja in je prišel do zaključka, da so bili samo namišljeni. In kakor človek, ki je zabredel v temi s svojim vozom v močvirje in išče potem zopet prave poti, je sklenil, da vstane takoj raz zmeti svoje udobnosti in se loti peš vrnitve na cesto, odkazano mu po njegovih nagnenjih in dolžnostih.

Ali vsi poskusi, so ostali zaman. Beseda, ki jo je hotel vreči vso trdo na glave svojih poslušalcev, se je zmehčala, komaj da je prišla na zrak in je padla kakor kosmič prediva med njimi na tla.

Sulica, ki jo je z vso staro silo hotel naperiti proti nasprotnikom, je strepetala v zraku kakor obstreljena ptica in, se je opotekla daleč pred ciljem na zemljo. Kakor Samson, ki so mu lase ostrigli, se je zdel samemu sebi in razpogumljen je povesel rokē. Ni bilo dvoma: kakor Samsona ga je bil zapustil silni Gospodov duh. Samo da si je Jezeršek to povsem racijonalistično razlagal: čutil se je pač vezanega, bal se je dregniti ob pogodbo, in predvsem — preveč ga je bilo groza, da bi ga oni sam prišel opozarjat na njeno kršitev... Da, to, to je bilo glavno!... In zato se je rajši sam ogibal vsega, kar bi bilo le od daleč mogoče tolmačiti tako. In čim bolj je oddaljšal vrnitev na pravo cesto, tem bolj se je oddaljeval od nje, zakaj tem bolj nenaravna bi se bila zdela ljudem njegova vrnitev.

In končno se je vdal popolnoma. Ko so nazadnje le prišle volitve, ki se jih je bolj in bolj bal, in se gospodje iz mesta niso zadovoljili več z njegovim delovanjem samo v njegovi župniji, nego zahtevali, da mora on, najzmožnejši, prevzeti organizacijo celega dekanata, tedaj se je izgovoril, da ima v lastnem okraju dela še preveč. Zakaj le predobro je čutil, da bi po krajih izven njegovega torišča ne zadostoval že poziv na uspehe v njegovem lastnem delokrogu, nego da bi moral rabiti tudi besede, ostre in bojevite kakor nekoč... In kdo mu jamči, da pri tem nehote morda ne zadene celo ob rožljajoče verige svojega sopogodnika, ali vsaj, da mu ne uide neprevidna beseda, in da v tem hipu kak davčni ali bančni uradnik ne privzdigne naenkrat bogvekje enega onih vražjih tisočakov ali stotakov proti luči in se začudi?...

Ali nadejal se je še vedno, da neugodni vtisk, ki ga je napravila njegova odpoved, popravijo uspehi v njegovi bližini. In res mu je to zaenkrat tudi pomagalo. Ali črna pika je ostala... In ta črna pika je ob nadaljnih bolj neugodnih nego ugodnih poročilih o njem narastla v veliko pego, katera se je postavila tja, kakor se postavi luna med zemljo in solnce. In pod vplivom tega sicer še nepopolnega mrka je moral Jezeršek čez nekaj mesecev precej daleč proč od ravnih in še bolj daleč proč od železnih cest...

No, bil je bolj in bolj pripravljen na to in se je skoro brezbrizno vdal. Pričel je življenje, kakor si ga je bil za ta slučaj že davno prej začrtal. Lovi, — bil je od nekdanj strasten lovec — potem poseti v dolini, gostije pri njem doma; komaj še, da se je včasih spomnil svojega prejšnjega življenja in še redkeje, da bi mu bilo žal za njim. Na odločilnih mestih pa so ga polagoma skoro pozabili in so pričakovali kvečemu toliko od njega, kolikor so še računali nanj.

Čas pa je brzel, brzel . . . In ko je Jezeršek nekega večera ravno poslal služkinjo spat ter se je ob gorki peči zakopal v udoben naslanjač, da bi še nekaj časa čital, se je zgodilo, da je luč sama od sebe nekoliko otemnela, in da je tiho odprl vrata in stopil v sobo črno oblečen slok gospod. Ker se ni bil prav nič izpremenil, ga je Jezeršek takoj spoznal in se je ves stresel.

„Kaj ne, da si niste niti mislili več, da je danes ravno deset let, odkar se poznavata, gospod župnik?“ se je nasmehnil došlec.

„Prišel sem namreč po svoj aparat,“ je nadaljeval, ko Jezeršek ni mogel spraviti nobene besede iz sebe. „Sicer vem, da ga itak več ne rabite, ali radi reda je treba, da ga vzamem zopet s seboj. In evo, tu je tudi pogodba, ki jo zdaj raztržem.“ — Pri tem je res razparal polo na dvoje in jo potem v dveh kosih izročil Jezeršku. „In tako ste zopet popolnoma svobodni.“

Jezeršek se je počasi in molče dvignil s stola in je odšel ves trepetajoč v sosedno sobo, kjer je imel pisarno. Na dnu blagajne je naglo našel skrivnostni aparat, ki ga je nehote vrgel pred onega na mizo, tako se mu je zdel mrzel in neprijeten v rokah.

„No, pa niti hvala lepa ne rečete!“ se je zahehetal oni. „Kaj imate res kak vzrok, da mrzite mene in moje darove?“

„To ravno ne, ali . . .“

Jezeršku je odrekel glas. Toliko nevolje je naenkrat zavalovilo po njem, tako globoko in popolno spoznanje, da ga je oni vendarle ukanil, napravil nekaj čisto drugega iz njega, nego je bil prej, kakor do te ure s tako natančnostjo še nikdar ni občutil. Bilo mu je, kakor da mu je ta lopov, ki se mu reži s tako zasmehljivostjo v obraz, šele zdaj potegnul zadnjo mreno z oči, da vidi v neznosni bistrosti posledice njegovega dela. In kakor je hotel ob svojih prvih besedah ostati še vsaj vljuden, je zdaj tako zavrelo v njem, da mu je mislil z vso brezobzirnostjo povedati, kako ga je spoznal, kako ga ima za to, za kar ga ima ves svet . . .

Ali že ga je prekinil v njegovih mislih tako prisrčen smeh in tako veselo bliskanje v očeh njegovega nasprotnika, da mu je zopet zaprlo sapo.

„O, o, o, vi se jezite name!“ se je zvijal oni. „In vendar še ne veste popolnoma, kaj sem pravzaprav hotel napraviti iz vas. Zakaj, ako dovolite, bi vam zdaj povedal, da mi je bilo samo za zanimiv poskus in nič drugega; in zato sem si izbral vas, enega najnavdušenejših, najgorečnejših in najinteligentnejših. Gledal sem precej časa okrog, s kom bi napravil ta eksperiment, komu bi podstavil

nogo in ga polagoma privalil tja, kamor sem ga hotel imeti. Mislim, da ste lahko zadovoljni in radi tega tudi manj nevoljni name, da je moje oko obtičalo končno na vas. In da se razumeva: za eksperiment in ne za eksemplar mi je bilo. Zakaj eksemplarjev se najde; ali to so že takorekoč od narave manj vredni ljudje. Na teh leščerbah ne najdem veselja . . . Ne, na visokem plamenu sem hotel opazovati, kako bo v vetru trepetal, pešal in ugašal, kadar mu prilijem — hudičevega olja . . .“

Tu se je došlec odkašljaj in se spet postavil v govorniško pozo.

„Velečastiti, vam so znani, o katerih je pisano, da niso ne krop ne voda, da imajo vedno dve sveči prižgani, da pridigajo vodo in pijejo vino, in kar je takih lepih pregovorov. To je ona pasma vaših tovarišev, za katere je najbolj značilno, od koga se pustijo braniti in s kakimi argumenti. Da so baje tudi ljudje in tudi „krvavi pod kožo“ — to je ena najokusnejših človeških besed, kar jih poznam, — ali pa, da takrat, ko so položili slovesno obljubo, niso bili še dovolj zreli, da bi se bili mogli zavedati vseh posledic. Glavne zastopnice teh opravičevanj pa so ženske, katerih ogromna večina, kakor vam je znano, ima na svetu to nalogo, da ga kvari na ta ali oni način. Takrat namreč, ko sem prevzel svojo pozemsko vlado, sem moral sicer gospodu odstopiti tudi neznamenit odstotek žensk, vse ostale pa sem razdelil na večji in na manjši del: na take, ki jih omamljajo pisane uniforme in na take, ki jih fascinirajo črne kute . . . Pardon, velečastni, in ne se razburjati: kaj sem vam kaj slabega očital? Nasprotno. Priznam vam brez pridržka, da ste se dobro držali. Ali pomisliti morate, da vaše duše niti kupil oziroma v najem nisem vzel; kakor tudi, da sem se spustil z vami v kupčijo uprav zato, ker ste imeli v svojem značaju ono trdnost, o kateri sem vam prej govoril, in ki vas je kljub spečanju z menoj držala še vedno na nekem višku moralnosti. No, ali kakor rečeno, na tem mi tudi ni bilo, da propadete in bi bilo to naravnost proti mojemu namenu. Zakaj hotel sem samo videti, ali se mi ne posreči tudi iz vas, ki je bila vsa vaša narava naravnost ustvarjena proti temu, napraviti končno . . . no, recimo — kompromisnika, prilagodljivca . . . Pa sem napravil!“

Še vesel hehet in sloka postava je izginila kakor v ogledalu. Kosmič žveplenega dima se je počasi razlegel po sobi.

